

بررسی ویژگی‌های علمی، حرفه‌ای و شخصیتی اساتید دروس عمومی معارف اسلامی از دیدگاه دانشجویان شهر کرمان¹

محمد جواد لیاقتدار^{*}، جعفر شانظری^{**} و معصومه مسلمی^{***}
^{*} دانشیار، گروه علوم تربیتی، دانشگاه اصفهان
^{**} استادیار، گروه الهیات، دانشگاه اصفهان
^{***} کارشناس ارشد برنامه‌ریزی آموزشی دانشگاه اصفهان

چکیده

با توجه به اهمیت و جایگاه حساس اساتید دروس عمومی معارف اسلامی و نگاه پرانتظار دانشجویان از آنان، پژوهش حاضر با هدف بررسی میزان رضایت دانشجویان از ویژگی‌های علمی

1- نظر به طولانی شدن فرآیند داوری و چاپ مقاله، به اطلاع می‌رساند که پیرو انتشار گزارش پژوهش حاضر در سه دهه اخیر پیشرفت‌های قابل توجهی در زمینه ارایه دروس معارف اسلامی صورت گرفته است و لذا نتایج این پژوهش بیشتر مربوط به دوره زمانی قبل می‌باشد.

- تخصصی، حرفه‌ای - مدرسی و فردی - شخصیتی اساتید دروس عمومی معارف اسلامی انجام گردید.

تحقیق از نوع توصیفی - پیمایشی بوده و ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه محقق ساخته شامل 63 سوال بسته پاسخ بوده است. پایایی پرسشنامه بر اساس ضریب آلفای کرونباخ 0/85 برآورد گردید. جامعه آماری، کلیه دانشجویان دانشگاه‌های شهرستان کرمان (باهنر، پیام نور و آزاد اسلامی) بوده است. نمونه آماری تحقیق شامل 250 نفر دانشجو بوده که با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای انتخاب گردید. نتایج حاصل از پژوهش مشخص نمود که میزان رضایت دانشجویان از ویژگی‌های علمی - تخصصی اساتید دروس عمومی معارف اسلامی در سطح متوسط و میزان رضایت از ویژگی‌های حرفه‌ای - مدرسی و فردی - شخصیتی اساتید دروس عمومی معارف اسلامی کمتر از سطح متوسط بوده است. در پایان پیشنهاداتی در جهت ارتقای ویژگی‌های علمی - تخصصی، حرفه‌ای - مدرسی و گزینش اساتید و نیز روش ارایه دروس عمومی معارف اسلامی ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: رضایت، ویژگی‌های علمی اساتید، ویژگی‌های حرفه‌ای اساتید، ویژگی‌های شخصیتی اساتید، مهارت‌های آموزشی، برنامه درسی، دروس عمومی معارف اسلامی، روش تدریس.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

مقدمه

یکی از حساسترین دروس، دروس عمومی معارف اسلامی می‌باشد و بالتبع نقش مدرس هم، نقشی فراتر از زمان‌های قبل در محدوده مکانی مکتب خانه یا حوزه است. چرا که با نسل

جوانی سر و کار دارد که وجودش از سوالات و شبهات رایج مملو است و فقط انتقال عین همان مطالب کتاب نمی‌تواند دانشجو را ارضاء نماید. از این رو، پاسخگویی دقیق به سوالات مختلف دانشجویان و قانع ساختن آنان مستلزم تسلط کامل استاد بر درس است در غیر اینصورت چه بسا باعث انحراف دانشجو و بدبینی وی به درس و کاهش انگیزه و علاقه اش به سبب‌های مذهبی و مسایل اعتقادی گردد. مدرسی که از کیفیت علمی کافی برخوردار است مطالب کتاب را آن‌گونه که شایسته است وسعت بخشیده و کامل می‌سازد و سپس به دانشجو منتقل می‌نماید.

به هر حال، شکی نیست که استاد غیر متخصص و فاقد احاطه علمی به مواد درسی و شیوه‌های تربیتی، دانشجویان را در معرض لغزشهای علمی قرار داده و زمینه بی‌اعتمادی دانشجو را فراهم می‌سازد. آنچه استاد را از نظر دانشجویان معتبر و با ارزش می‌سازد شخصیت متعادل همراه با تسلط علمی اوست. به عبارت دیگر، در کنار تعهد و تقوا، تخصص و مهارت حرفه‌ای نیز لازم است. از این رو اساتید باید در زمینه‌های علمی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی اطلاعات مورد نیاز دانشجویان را داشته باشند تا ضمن ارایه توضیحات لازم به دانشجویان، جهت پاسخ سوالات آنان منابع و مراجع اضافی معتبر را نیز معرفی نمایند. در خصوص اطلاعات تخصصی باید در نظر داشت که اساتید باید اطلاعات نسبتاً کامل، جامع و تسلط لازم بر مطالب و محتوای موضوع مورد تدریس را داشته باشند (تقی‌پور ظهیر و نجبائی، 1369).

البته اطلاعات تخصصی اساتید باید همیشه به روز شود و این امر زمانی تحقق می‌یابد که اساتید در کارگاه‌های آموزشی و سمینارهای علمی شرکت نموده و همراه با مطالعه مستمر، علم و تخصص خود را به روز نمایند.

علوی (1369) در پژوهش خود به این نتیجه رسید که از نمونه مورد مطالعه در دانشگاه اصفهان 75/03 درصد معتقدند که ارزشیابی مستمر علمی و عینی از مدرسین در زمینه ارایه درسهای مربوط می تواند در بالابردن کیفیت علمی مدرسین دروس معارف اسلامی در حد زیاد و بسیار زیاد موثر باشد. در ضمن 61/35 درصد معتقد بودند که برگزاری کلاسهای آموزشی ضمن خدمت می تواند در بالابردن کیفیت علمی - تخصصی مدرسین دروس در سطح زیاد موثر باشد.

در نهایت 66/73 درصد معتقد بودند که برگزاری سمینارها و گردهماییهای علمی در زمینه دروس می تواند در بالا بردن کیفیت علمی مدرسین به میزان زیاد و بسیار زیاد موثر باشد. همچنین در زمینه ویژگیهای علمی مدرسین می توان به تحقیق بافرانی (1379) اشاره نمود که از نظر دانش آموزان میزان تسلط علمی دبیران به موضوع درس جهان بینی اسلامی در سطح متوسط بوده است. همچنین تحقیق یوسفی لویه و یوسفی لویه (1377) حاکی از آن است که در میان 336 نمونه مورد مطالعه، مثبت ترین نگرش دانشجویان به اساتید دروس عمومی معارف اسلامی، مربوط به تسلط علمی - تخصصی آنها بر موضوع درس بود.

به علاوه در عصر تحولات شگرف علمی، نسبی گرایی اخلاقی - ارزشی و عصر تکثر گرایی فرهنگی و مبارزه با بنیادگرایی، مقوله ای به اسم ناکارآمدی دین، مطرح و جوانان نسبت به دین و کارکردهای آن بی انگیزه و سست می شوند. در این راستا، دانشجو از یک سو درگیر برخی از ضوابط و آداب است و از سوی دیگر اسیر و مبهوت دنیای مدرن و جهان آینده. در نتیجه در شرایط فعلی دچار نوعی دوگانگی ارزشی می شود (امیرابراهیمی، 1377). البته مجموع آراء و نظرات صاحب نظران نشان از گرایش فطری و سرشت سالم جوانان دارد. بهر حال آنچه که باید مورد توجه قرار گیرد این است که امروزه نمی توان با آموزش مسایل تکراری توحید، نبوت، امامت و

معاد به همان گونه گذشته نسل جوان راهدایت کرد بلکه اگر بخواهیم با دانشجو ارتباط برقرار کنیم باید محور را بر نیازهای او در ارتباط با خدا قرار دهیم. آموزش معارف دین از نظر عاشوری تلوکی (1380) به صورت کارشناسی شده و با استفاده از شیوه‌های باید انجام پذیرد تا جاذبه لازم ایجاد شده و رضایت دانشجو را در پی داشته باشد.

در این راستا نقش حساس و استراتژیک مؤسسات آموزش عالی در چگونگی پرورش نسل جدید از مهمترین اصولی است که پیشرفت یک کشور بدان وابسته است. دانشگاه به عنوان مغز متفکر در جامعه ایران که رسالتی فراتر از عرف بین‌المللی دارد از یکطرف، ملزم به مقابله با مشکلات و پاسخگویی به نیازهای عصر حاضر بوده و از طرف دیگر، موظف است تا نیروی انسانی مورد نیاز آینده را چنان تربیت نماید تا در کنار علم و تخصص، تعهد و مسئولیت پذیری را نیز بیاموزد. در چنین شرایطی تربیت دینی و مذهبی در دانشگاهها از اهمیت خاصی برخوردار است. از این رو، یکی از دستاوردهای مهم انقلاب فرهنگی افزودن دروس عمومی معارف اسلامی در برنامه درسی دانشگاه با هدف تقویت مبانی اعتقادی و مبانی نگرش دانشجو بوده است (توفیقی، 1381).

شکی نیست که دروس عمومی معارف نقش تعیین کننده‌ای در تعلیم و تربیت دانشجو دارد. البته این امر زمانی تحقیق می‌یابد که چالش‌ها و موانع دروس عمومی معارف اسلامی در مرحله اول دقیقاً شناخته شود و در مرحله بعد گام‌های اساسی و عملی در راستای حل معضلات موجود برداشته شود تا دروس فوق بتواند پاسخگوی نیازهای عصر حاضر بوده و ضمن این که پایه‌های اعتقادی جوانان را تقویت می‌نماید این آمادگی را بوجود آورد تا رویکردی به مسایل جدید و نو ظهور امروز که برای نسل دانشجو مطرح است داشته باشد. چنان که یوسفی لویه و

یوسفی لویه (1378) در تحقیقی پیرامون بررسی نگرش دانشجویان نسبت به دروس عمومی معارف اسلامی به این نتیجه رسیدند که در حیطه نیازهای دانشجویان نیاز به مسایل فرهنگی - اجتماعی و نیاز به مسایل دینی در محتوای دروس مذکور از اهمیت بالایی برخوردار است. همچنین آنها معتقد بودند که در ارتباط با نیاز به مسایل سیاسی، بررسی و تبیین مسایل سیاسی روز از جمله نیازهای اساسی و مهم می‌باشد.

در این زمینه جذب و بکارگیری اساتید توانمند که علاوه بر آگاهی از آخرین یافته‌های علمی رشته تخصصی خود، مهارت حرفه‌ای لازم مدرسی را دارا بوده و از ویژگی‌های شخصیتی مطلوب نیز برخوردار باشد امری ضروری محسوب می‌شود. در حوزه مهارت‌های حرفه‌ای، اساتید باید با روشهای مختلف تدریس آشنا باشند تا بهتر و به طور مؤثر بتوانند به امر آموزش بپردازند. به علاوه آشنایی اساتید با شیوه‌های ارزشیابی علاوه بر ارتقای کیفیت آموزش اساتید می‌تواند در افزایش میزان یادگیری دانشجویان نیز مؤثر باشد.

بافرانی (1379) به این نتیجه دست یافت که از نظر دانش آموزان کیفیت روشهای تدریس مورد استفاده توسط دبیران و به کارگیری نظام ارزشیابی صحیح، فراهم کردن انگیزش موثر و متناسب توسط دبیران در سطح متوسط و کمتر از سطح متوسط بوده است. آریائی نژاد (1374) در تحقیق خود به این نتیجه دست یافت که در وضعیت فعلی در زمینه ویژگی حرفه ای دبیران دینی روش‌های ارزشیابی موجود و نوع سوالات امتحانی این درس بندرت اهداف عملی آنرا می‌سنجد. به علاوه دبیران از روشهای مختلف و مناسب موضوع درس استفاده نمی‌کنند و روشهای سخنرانی و توضیحی را بیشتر از سایر روشها مورد استفاده قرار می‌دهند.

استاد لازم است در کلاس فضایی سازنده، پویا و خلاق ایجاد کند. شاید به همین دلیل باشد که شعاری نژاد (1382) معتقد است که آموزش عالی در دنیای معاصر به استادانی نیازمند است که دارای مغزهای پر، دست‌های توانا و دلهای نرم و مهربان باشند. تقی پور ظهیر و نجبائی (1369) ضمن اشاره به لزوم تسلط اساتید بر برنامه ریزی تدریس و داشتن طرح درس معتقدند که اساتید قبل از تدریس باید توجه به نکاتی از قبیل نیازهای دانشجویان و توجه به انگیزش آنان داشته باشند.

در ضمن، در طرح درس استاد لازم است که ضمن توجه به هدف کلی درس جهت افزایش انگیزش دانشجویان به اهداف رفتاری موضوع مورد تدریس نیز اشاره‌ای داشته باشد، با توجه به نقش استاد که تسهیل کننده امر یادگیری می باشد، آشنایی با مباحث روانشناسی تربیتی امری ضروری می باشد (شریعتمداری، 1380). آشنایی استاد با روانشناسی تربیتی می تواند در امر آموزش موضوعات مختلف دروس عمومی معارف اسلامی و شناسایی و رفع مشکلات یادگیری به فراگیران کمک کند.

اساتید باید از ویژگی‌های شخصیتی مطلوب نیز برخوردار باشند. شخصیت استاد از عوامل بسیار مهم و موثر در فرآیند آموزشی محسوب می شود چنان که به بیان شعبانی (1371) در فرآیند تدریس تنها تجارب و دیدگاههای علمی اساتید نیست که موثر واقع می شود بلکه کل شخصیت اوست که در ایجاد شرایط یادگیری و تغییر و تحول تاثیر می گذارد. به خصوص در دروس عمومی معارف اسلامی دانشجو نه تنها از معلومات اساتید بهره می گیرد بلکه استاد را الگوی خود قرار می دهد. به همین جهت فرآیند یاددهی - یادگیری در آموزشهای اخلاقی و دینی باید متفاوت از سایر انواع آموزشها باشد. دانشجو باید دل در گرو استاد داشته باشد تا بتواند باورها و عقاید او را

پذیرفته و در شخصیت خود متجلی سازد. در غیر اینصورت آموزش مسایل دینی به ارایه محتوایی خشک و بی‌روح بدل خواهد شد (ماهرزاده، 1380).

در این ارتباط سادئی (1374) در تحقیق خود به این نتیجه دست یافت که بین رضایت دانش آموز از خصوصیات اخلاقی و شخصیتی دبیر دینی و توجه و رغبت دانش آموز به درس دینی رابطه بسیار زیادی (99%) وجود دارد. قاسمی (1380) معتقد است که مهارت در تدریس را می‌توان به کمک یافته‌های علوم تربیتی بدست آورد ولی آنچه بیشتر اهمیت دارد و تغییر آن وقت زیادی می‌طلبد شخصیت و نوع رفتار است که دانشجویان بیش از جنبه‌های دیگر اهمیت می‌دهند. این در حالی است که تحقیق یوسفی لویه و یوسفی لویه (1377) پیرامون نگرش سنجی نسبت به استادان دروس عمومی معارف اسلامی حاکی از آن است که در مقوله نحوه برخورد و رفتار استاد و ابعاد دیگر شخصیتی استادان، دانشجویان نگرش مثبتی نداشتند.

از مولفه‌های اساسی شخصیت استاد می‌توان به یگانگی میان کردار و رفتار و طرز برخورد وی با دانشجو و حس خلق اشاره کرد. احترام گذاشتن به نظرات دانشجو، حلم و فروتنی، تواضع و دلسوزی و انطباق گفتار با رفتار از عواملی هستند که می‌تواند پایه‌گذار محبوبیت استاد در نظر دانشجو باشد. در حقیقت، تدریس مطلوب و تربیت اثربخش موقعی انجام می‌گیرد که دانشجو مجذوب استاد خود شده باشد. این جذب و دل‌بستگی به طور تنگاتنگی با ابعاد شخصیت استاد ارتباط و همبستگی دارد. از این رو در آموزش دروس عمومی معارف اسلامی هم فکری، هم زبانی و هم دلی بین استاد و دانشجو نقش عمده‌ای را ایفاء می‌کند.

شاهد ثانی براین واقعیت که انطباق گفتار با رفتار در استادان لازم است، تاکید داشته و معتقد بود که باید کردار و رفتار معلم، نماینده گفتار و هماهنگ با آن باشد (حجتی، 1364).

دشواری تدریس دروس عمومی معارف اسلامی در این است که باید با شاگرد رفاقت کرد و با خوشرویی و حسن خلق، قلب او را تسخیر کرد. از این رو یکی از ویژگی‌های استاد خوب تحمل انتقادهای مطرح شده از طرف دانشجویان می باشد. در این صورت استاد ضمن اطلاع از کیفیت کار خود به اصلاح و تجدیدنظر در اشکالات کار خود می پردازد (میرابوالقاسمی، 1357).

هدف‌های پژوهش

- بررسی میزان رضایت دانشجویان از ویژگی‌های علمی-تخصصی اساتید دروس عمومی معارف اسلامی.

- بررسی میزان رضایت دانشجویان از ویژگی‌های حرفه‌ای-مدرسی اساتید دروس عمومی معارف اسلامی.

- بررسی میزان رضایت دانشجویان از ویژگی‌های فردی-شخصیتی اساتید دروس عمومی معارف اسلامی.

- بررسی میزان تفاوت نظرات دانشجویان پیرامون هر کدام از سه مولفه فوق بر حسب خصوصیات دموگرافیک (جنسیت، نوع دانشگاه و رشته تحصیلی).

سؤالات پژوهش

- به چه میزان دانشجویان از ویژگی‌های علمی-تخصصی اساتید دروس عمومی معارف اسلامی رضایت دارند؟

- به چه میزان دانشجویان از ویژگی های حرفه ای - مدرسی اساتید دروس عمومی معارف اسلامی رضایت دارند.

- به چه میزان دانشجویان از ویژگی های فردی و شخصیتی اساتید دروس عمومی معارف اسلامی رضایت دارند؟

- به چه میزان نظرات دانشجویان پیرامون هر کدام از سه مولفه فوق با توجه به خصوصیات دموگرافیک دانشجویان (جنسیت، نوع دانشگاه، و رشته تحصیلی) تفاوت دارد؟

روش

روش تحقیق حاضر از نوع توصیفی - پیمایشی و جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه دانشجویان پسر و دختر دانشگاه های شهرستان کرمان اعم از پیام نور، باهنر و آزاد اسلامی در سال تحصیلی 83-1382 بوده است. ابتدا یک گروه 30 نفری از جامعه آماری بصورت تصادفی انتخاب گردیده و پرسشنامه بین آنها توزیع شد.

پس از استخراج داده های مربوط به پاسخهای گروه نمونه مذکور، حجم نمونه با استفاده از فرمول های آماری به تعداد 250 نفر تعیین گردید. برای انتخاب نمونه مورد نظر از شیوه نمونه گیری طبقه ای استفاده گردید. ابزار مورد استفاده در این تحقیق پرسشنامه محقق ساخته شامل 63 سوال بسته پاسخ بوده است که براساس مقیاس پنج درجه ای لیکرت تنظیم گردیده و برای برآورد اعتبار پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است که روایی پرسشنامه 85% برآورد گردید.

تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش در دو سطح آمار توصیفی و آمار استنباطی صورت گرفته است. در سطح آمار توصیفی با استفاده از فراوانی، درصد، میانگین و انحراف معیار به تجزیه و تحلیل داده‌ها پرداخته شد و در سطح آمار استنباطی از آزمون t تک متغیره، t مستقل و تحلیل واریانس و آزمون توکی و آزمون t_2 هتلینک استفاده شده است. لازم به ذکر است که به دلیل مخدوش بودن شش عدد از پرسشنامه‌ها، عدد 244 نفر ملاک تجزیه و تحلیل آماری در این پژوهش قرار گرفت.

یافته‌های پژوهش

در ابتدا شایسته است توصیف اجمالی از توزیع نمونه آماری بر حسب جنسیت، نوع دانشگاه و رشته تحصیلی داشته باشیم.

جدول شماره (1): جدول توزیع نمونه آماری بر حسب جنسیت، رشته تحصیلی و نوع دانشگاه

جمع	دانشگاه			رشته			جنسیت		
	آزاد	پیام نور	دولتی	فنی	انسانی	پایه	زن	مرد	
244	103	23	118	80	80	84	124	120	فراوانی
%100	42/2	9/4	48/4	32/8	32/8	34/4	50/8	49/2	درصد

سوال اول: به چه میزان دانشجویان از ویژگیهای علمی - تخصصی اساتید دروس عمومی معارف اسلامی رضایت دارند؟

براساس یافته‌های پژوهش بیشترین درصد رضایت از خصوصیات علمی و تخصصی اساتید دروس عمومی معارف اسلامی از نظر دانشجویان در سطح زیاد و بسیار زیاد مربوط به گویه

«نگارش و تلفظ صحیح آیات و اصطلاحات» با $61/5$ درصد و گویه «تناسب مطالب ارایه شده توسط استاد با سرفصل‌های درس و کتاب» با $48/3$ درصد و گویه «تسلط علمی استاد بر مطالب و محتوای دروس» با $47/2$ درصد می‌باشد. کمترین درصد رضایت از خصوصیات علمی و تخصصی در سطح زیاد و بسیار زیاد از نظر دانشجویان مربوط به گویه «استفاده از منابع متعدد» با $16/8$ درصد بوده است. متوسط نمره پاسخها بین $3/65$ تا $2/54$ در نوسان بوده است.

جدول شماره (2): مقایسه میانگین نمرات دانشجویان پیرامون ویژگی‌های علمی - تخصصی

سؤال اول	$\bar{X}$	S	Se	t
ویژگی علمی	3/04	0/722	0/46	1/03

با توجه به این که t مشاهده شده از مقدار بحرانی جدول در سطح خطای $P \leq 0/05$ کوچکتر می‌باشد، بنابراین میزان رضایت دانشجویان از ویژگی‌های علمی اساتید دروس عمومی معارف اسلامی کمتر از سطح متوسط بوده است.

سوال دوم: به چه میزان دانشجویان از خصوصیات حرفه‌ای مدرسین دروس عمومی معارف اسلامی رضایت دارند؟

براساس یافته‌های پژوهش بیشترین درصد رضایت از ویژگی‌های حرفه‌ای - مدرسین دروس عمومی معارف اسلامی از نظر دانشجویان در سطح زیاد و بسیار زیاد مربوط به گویه «رعایت وقت قانونی کلاس و استفاده بهینه از وقت» با $45/5$ درصد و گویه «مدیریت و توانایی برقراری نظم در کلاس درس» با $40/5$ درصد و گویه «ارایه چهارچوب کلی درس در آغاز تدریس» با $37/7$ درصد می‌باشد. کمترین درصد رضایت از خصوصیات حرفه‌ای در سطح زیاد و بسیار زیاد از نظر

دانشجویان مربوط به گویه «ارزشیابی از درس قبل» با 18/4 درصد بوده است. متوسط نمره پاسخها بین 3/22 تا 2/46 در نوسان بوده است.

جدول شماره (3): مقایسه میانگین نمرات دانشجویان پیرامون ویژگی‌های حرفه‌ای - مدرسی اساتید

t	Se	S	$\bar{X}$	سؤال دوم
-2/06	0/44	0/697	2/90	ویژگی حرفه‌ای

با توجه به این که t مشاهده شده از مقدار بحرانی جدول در سطح خطای $P \leq 0/05$ کوچکتر می‌باشد، بنابراین می‌توان رضایت دانشجویان از ویژگی‌های حرفه‌ای اساتید دروس عمومی معارف اسلامی کمتر از سطح متوسط بوده است.

سؤال سوم: به چه میزان دانشجویان از ویژگی‌های فردی و شخصیتی مدرسین دروس عمومی معارف اسلامی رضایت دارند؟

براساس یافته‌های پژوهش بیشترین درصد رضایت از خصوصیات فردی و شخصیتی مدرسین دروس عمومی معارف اسلامی از نظر دانشجویان در سطح زیاد و بسیار زیاد مربوط به گویه «رعایت آداب معاشرت» با 51/6 درصد و گویه «احترام به شخصیت دانشجو» با 45/1 درصد و گویه «رعایت اصول بهداشتی و آراستگی ظاهر» با 39/8 درصد می‌باشد. کمترین درصد رضایت از خصوصیات فردی و شخصیتی از نظر دانشجویان در سطح زیاد و بسیار زیاد مربوط به گویه «ایجاد انگیزه در دانشجویان جهت شرکت در بحث» با 23/4 درصد بوده است. متوسط نمره پاسخها بین 3/32 تا 2/68 در نوسان بوده است.

جدول شماره (4): مقایسه میانگین نمرات دانشجویان پیرامون ویژگی‌های فردی و شخصیتی اساتید

سوال سوم	$\bar{X}$	S	Se	t
ویژگی‌های شخصیتی	2/95	0/757	0/48	-/969

با توجه به این که t مشاهده شده از مقدار بحرانی جدول در سطح خطای $P \leq 0/05$ کوچکتر می‌باشد پس میزان رضایت دانشجویان از ویژگی‌های فردی و شخصیتی اساتید دروس عمومی معارف اسلامی کمتر از سطح متوسط بوده است.

جدول شماره (5): مقایسه میانگین نمرات دانشجویان پیرامون سه مولفه پژوهش

S	$\bar{X}$	سؤالات تحقیق
0/722	3/04	به چه میزان دانشجویان از ویژگی‌های علمی - تخصصی مدرسین دروس عمومی معارف اسلامی رضایت دارند؟
0/697	2/90	به چه میزان دانشجویان از ویژگی‌های حرفه‌ای - مدرسی مدرسین دروس عمومی معارف اسلامی رضایت دارند؟
0/757	2/95	به چه میزان دانشجویان از ویژگی‌های فردی و شخصیتی مدرسین دروس عمومی معارف اسلامی رضایت دارند؟

با توجه به این که f مشاهده شده در سطح $p \leq 0/01$ معنادار بوده است، بنابراین، میزان رضایت دانشجویان یکسان نبوده است. بیشترین رضایت مربوط ویژگی‌های علمی مدرسین و کمترین رضایت مربوط به رضایت از ویژگی‌های حرفه‌ای مدرسین دروس عمومی معارف اسلامی بوده است.

سؤال چهارم: به چه میزان نظرات دانشجویان پیرامون هر کدام از سه مولفه فوق الذکر با توجه به جنسیت و نوع دانشگاه تفاوت دارد؟

جدول شماره (6): مقایسه نظرات دانشجویان دختر و پسر در خصوص ویژگی‌های علمی، حرفه‌ای و

شخصیتی اساتید دروس عمومی معارف اسلامی

P	t	مرد		زن		مؤلفه های تحقیق
		S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	
0/001	3/53	0/784	2/89	0/614	3/20	به چه میزان دانشجویان از ویژگی‌های علمی - تخصصی مدرسین دروس عمومی معارف اسلامی رضایت دارند؟
0/000	3/67	0/719	2/75	0/636	3/07	به چه میزان دانشجویان از ویژگی‌های حرفه‌ای - مدرسی مدرسین دروس عمومی معارف اسلامی رضایت دارند؟
0/000	3/71	0/820	2/78	0/643	3/13	به چه میزان دانشجویان از ویژگی‌های فردی و شخصیتی مدرسین دروس عمومی معارف اسلامی رضایت دارند؟

با توجه به این که t مشاهده شده در سطح $P \leq 0/01$ معنادار بوده، بنابراین، بین نظرات دانشجویان دختر و پسر تفاوت وجود دارد. به عبارت دیگر میزان رضایت دانشجویان دختر بیشتر از دانشجویان پسر بوده

جدول شماره (7): مقایسه میانگین نمره نظرات دانشجویان در خصوص ویژگی‌های علمی، حرفه‌ای و

شخصیتی اساتید دروس عمومی معارف اسلامی با توجه به نوع دانشگاه

P	F	آزاد		باهنر		پیام نور		سوالات اساسی
		S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	
0/416	0/880	0/720	3/09	0/741	2/98	0/622	3/16	به چه میزان دانشجویان از ویژگی‌های

								علمی مدرسین دروس عمومی معارف اسلامی رضایت دارند؟
0/835	0/181	0/711	2/87	0/703	2/92	0/613	2/94	به چه میزان دانشجویان از ویژگی‌های حرفه‌ای مدرسین دروس عمومی معارف اسلامی رضایت دارند؟
0/368	1/003	0/715	2/89	0/812	2/96	0/639	3/14	به چه میزان دانشجویان از ویژگی‌های فردی و شخصیتی مدرسین دروس عمومی معارف اسلامی رضایت دارند؟

بر اساس یافته‌های جدول F مشاهده شده در سطح $P \leq 0/05$ معنی دار نبوده است.

بنابراین بین نظرات دانشجویان دانشگاه‌های پیام نور، باهنر و آزاد تفاوت وجود ندارد.

بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادات

تجزیه و تحلیل یافته‌های مربوط به سوال اول پژوهش نشان داد که متوسط نمره میزان رضایت دانشجویان از ویژگی‌های علمی - تخصصی اساتید دروس عمومی معارف اسلامی $3/04$ با انحراف معیار $0/722$ بوده است. مقایسه میانگین نمره پاسخ‌ها با میانگین فرضی (سه) نشان داد که t مشاهده شده از مقدار بحرانی جدول در سطح خطای $p \leq 0/05$ کوچکتر بوده است. بنابراین میزان رضایت دانشجویان از ویژگی‌های علمی - تخصصی اساتید دروس عمومی معارف اسلامی تقریباً در سطح متوسط بوده است. همچنین براساس یافته‌های پژوهش در زمینه سوال پژوهشی اول، از نظر دانشجویان گویه «نگارش و تلفظ صحیح آیات و اصطلاحات با $61/5$ درصد و گویه «تناسب مطالب ارائه شده توسط استاد با سرفصل‌های درس و کتاب با $48/3$ و گویه «تسلط علمی استاد بر مطالب و محتوای دروس با $47/2$ درصد می‌باشد. البته نکته قابل توجه در زمینه بیشترین درصد رضایت دانشجویان آن است که اولاً گویه دوم و سوم نمایانگر بیشترین درصد رضایت

دانشجویان نسبت به سایر گویه‌ها می‌باشد و دوم گویه دوم و سوم به ترتیب با $48/3$ و $47/2$ درصد بیشترین سطح رضایت را در مقوله علمی بیان می‌کند. درصدهای مذکور زیر 50 درصد می‌باشد و در اصل سطح رضایت با احتساب گویه اول تقریباً در سطح متوسط می‌باشد که در این زمینه انتظار می‌رود جهت ارتقاء مقوله علمی - تخصصی اساتید، تلاش بیشتر و برنامه ریزی بهتری توسط مسئولان مربوط صورت گیرد. نتایج پژوهش در زمینه ویژگیهای علمی - تخصصی اساتید با پژوهشهای انجام شده توسط بافرانی (1379)، یوسفی لویه و یوسفی لویه (1377)، سادئی (1374)، و علوی (1369) همخوانی دارد.

در تحلیل نتایج سوال اول پژوهش، باید به این نکته اشاره نمود که از نظر دانشجویان مهمترین خصوصیت علمی اساتید دروس معارف اسلامی، «نگارش و تلفظ صحیح آیات و اصطلاحات» می‌باشد. در حقیقت تلفظ و نگارش صحیح آیات و اصطلاحات عربی و احادیث توسط اساتید علاوه بر اینکه نشان دهنده تسلط اساتید بر روانخوانی و روخوانی قرآن کریم و علوم عربی می‌باشد، ضامن اعتبار و حیثیت استاد دروس معارف اسلامی می‌باشد. گاهی ضعف‌های اساتید در این مقوله موجب می‌شود که دانشجویان لبه تیز انتقاد خود را متوجه سایر خصوصیات علمی اساتید به طور اخص و شخصیت استاد به طور اعم نموده و بدین سان ارتباط عاطفی که لازمه تدریس دروس معارف اسلامی است کم رنگ شود.

«تناسب مطالب ارایه شده توسط استاد با سرفصلهای درس و کتاب» نیز از جمله مواردی است که در رابطه با خصوصیات علمی، مورد تاکید دانشجویان بوده است. لازم به ذکر است که سرفصلهای دروس طبق بخش نامه های آموزشی با ترتیب و توالی خاص از پیش تهیه می‌شود و استاد به عنوان ارایه کننده محتوای آموزشی باید بر طبق سرفصلهای درس عمل نماید. در این زمینه

اساتید می توانند به منظور غنای محتوای آموزشی از منابع فرعی با توجه به سرفصل نیز بهره گیرند. البته این امر زمانی مفید و مناسب است که استاد ضمن توجه به اصول درس با منابع فرعی مربوط به سرفصلها آشنایی کافی داشته و بداند به چه میزان از این منابع استفاده نماید. در غیر اینصورت حجم زیاد مطالب و پراکندگی موضوعات فرعی باعث هدر رفتن وقت و سردرگمی دانشجویان خواهد شد. ارایه محتوا توسط استاد باید برطبق سرفصلها به گونه ای باشد که متناسب با اهداف پژوهشی و از ساده به مشکل باشد دارد. در این صورت دانشجویان مطالب درسی را بهتر و راحت تر درک خواهند کرد و تثبیت مطالب درسی نیز در ذهن آنها طولانی تر و پایدارتر خواهد بود. همچنین امینی (1382) معتقد است که سرفصلها و زیر فصلها باید قابلیت طرح در 16 جلسه آموزشی را داشته باشد.

یکی از مهمترین عوامل موفقیت استاد تسلط علمی او و میزان آگاهی و دانش اوست. میزان تسلط علمی استاد در روابط استاد و دانشجو نیز اثر می گذارد. تسلط علمی، نظم فکری و منطقی بودن، مقبولیت استاد را در نظر دانشجویان افزایش می دهد. با اینکه دامنه دانشها در یک رشته بخصوص بسیار وسیع بوده و کمتر کسی می تواند بر همه آنها دست یابد ولی لازم است که استاد حداقل به مطالبی که آموزش می دهد مسلط باشد. بنابراین برای توفیق در امر مهم آموزش، نخستین شرط داشتن معلومات و اطلاعات کافی، در زمینه موضوع مورد تدریس است. دانشجویان بسیار زود اساتید به اصطلاح باسواد را از اساتید غیر مسلط بر موضوع درس تمیز می دهند. اقدامات سازشکارانه اساتید کم معلومات از قبیل سهل گرفتن درس و نمره دادن نیز نمی تواند جای کمبود سطح دانش و معلومات را پر کند. گویه «استفاده از منابع متعدد» بیان کننده کمترین درصد رضایت دانشجویان از اساتید در زمینه تسلط علمی - تخصصی بود، لذا شایسته است که اساتید محترم این نکته مهم را مدنظر داشته و از منابع مختلف تا حد ممکن بهره گیرند. اساتید باید این نکته

را همواره در نظر داشته باشند که استفاده از منابع متعدد علمی و دینی می‌توانند پاسخگوی آخرین و جدیدترین سؤالات و پرسشهای دانشجویان باشند.

تجزیه و تحلیل یافته‌های مربوط به سوال دوم پژوهش نشان داد که متوسط نمره میزان رضایت دانشجویان از ویژگی حرفه‌ای - مدرسین دروس عمومی معارف 2/90 با انحراف معیار 0/697 بوده است. مقایسه متوسط نمره پاسخها با میانگین فرضی (سه) براساس آزمون t تک متغیره نشان داد t مشاهده شده از مقدار بحرانی جدول در سطح خطای $P \leq 0/05$ کوچکتر بوده است. بنابراین میزان رضایت دانشجویان از ویژگیهای حرفه‌ای مدرسین معارف اسلامی کمتر از سطح متوسط بوده است. براساس یافته‌های پژوهش در ارتباط با سوال دوم پژوهش، نظرات دانشجویان نشان می‌دهد که گویه «رعایت وقت قانونی کلاس و استفاده بهینه از وقت» با 45/5 درصد، گویه «مدیریت و توانایی برقراری نظم در کلاس درس» با 40/5 درصد و گویه «ارایه چهارچوب کلی درس در آغاز تدریس» با 37/7 درصد در سطح زیاد و بسیار زیاد بیشترین درصد رضایت دانشجویان را نسبت به سایر گویه‌ها در این مقوله نشان می‌دهد. نتایج پژوهش با یافته‌های تحقیقات انجام شده توسط سادئی (1374)، بافرانی (1379)، و آریائی نژاد (1374) همخوانی دارد. در این زمینه مصباح (1371) معتقد است اساتید باید در ابتدا بحث کلی را پیرامون موضوع درس انجام داده و سپس بر اساس میزان وقت کلاس، بدون تکرار مکررات و بر اساس توانایی دانشجویان و به وضوح مطالب را بیان کنند. در ضمن، اساتید باید از دانشجویان بخواهند تا مطالب مربوط به درس را ارایه و سوال و جواب نمایند. اساتیدی که دارای مهارتهای گفتگو در مسائل ارزشی و اخلاقی هستند تأثیرات شگرفی بر دانشجو می‌گذارند بدون اینکه مطالب موردنظر را به طور مستقیم و به صورت سخنرانی صرف بیان کنند. تکرار مطالب و عدم توجه به وقت کلاس مستلزم صرف وقت بسیار و در نتیجه خستگی دانشجو می‌شود (لطف آبادی، 1380).

«مدیریت و توانایی برقراری نظم در کلاس درس» با 40/5 درصد از جمله مواردی است که دانشجویان بیشترین درصد رضایت را از این گویه نسبت به سایر گویه‌ها داشته‌اند. یکی از مهمترین مسائلی که اساتید دروس عمومی با آن روبرو هستند از یکطرف مکان نامناسب کلاس، جمعیت زیاد، شلوغی و بی‌نظمی و از طرف دیگر مسأله عدم انتظار دانشجویان از اساتید در برخورد خشک و قانونی هنگام تدریس دروس معارف می‌باشد. رویکرد عاطفی که با کلاس معارف اسلامی سنخیت دارد بر این فرض استوار است که یادگیری در یک جو عاطفی و اجتماعی مثبت به حد اعلای خود می‌رسد که این خود از روابط انسانی مطلوب سرچشمه می‌گیرد. یعنی رابطه انسانی مثبت بین استاد و دانشجو. بر اساس این دیدگاه، اگر دانشجو رفتار نامطلوب داشته باشد استاد حق ندارد آن را دلیلی برای رفتار نامطلوب خود، قرار دهد. در واقع مدیریت کلاس در دروس عمومی معارف اسلامی عبارتست از سلسله فعالیت‌هایی که از طریق آن استاد بر ایجاد روابط انسانی مثبت و جو اجتماعی و عاطفی مثبت در کلاس می‌پردازد.

از جمله خصوصیات حرفه‌ای اساتید «ارایه چهارچوب کلی درس در آغاز تدریس» می‌باشد. با وجود این که رضایت دانشجویان از این گویه در مقایسه با دیگر گویه‌ها در حد بالا بود ولی میزان آن (37/7%) بوده که درصد قابل قبولی نیست. ارایه چهارچوب کلی درس در آغاز تدریس همان پیش سازمان دهنده است. منظور از پیش سازمان دهنده یک مطلب یا مفهوم کلی است که در مقدمه تدریس می‌آید تا مبحثی را که به دانشجویان ارایه داده می‌شود با مباحث پیشین همان درس مربوط ساخته و در عین حال پایه‌ای برای ارتباط مفاهیم بعدی با مفاهیم پیشین شود. در این صورت دانشجو می‌تواند تمام مباحث درس را به صورت یک ساخت منظم و سازمان یافته در ذهن خود جای دهد. بنابراین بدون فراهم آوردن زمینه و مقدمه کلی برای دانشجو، بسیار دشوار خواهد بود که از فضای قبلی خارج و به سرعت در فضای درس و بحث قرار گیرد. از نظر

شعبانی (1377) مهمترین نکته این است که استاد برای ارایه مطالب درسی مناسبترین پیش سازمان دهنده را انتخاب کند و دیگر این که اطمینان یابد که دانشجویان آنرا درک کرده اند.

«ارزشیابی از درس قبل» نیز گویه‌ای است که کمترین درصد رضایت را از نظر دانشجویان به خود اختصاص داد. ارزشیابی خود یک فعالیت آموزشی است که موجب یادگیری می‌شود. دانشجویان بسیاری از مفاهیم را در ضمن ارزشیابی فرا می‌گیرند، لذا لازم است اساتید دروس عمومی معارف اسلامی از فنون ارزشیابی اولیه (تشخیصی)، ارزشیابی مداوم و ارزشیابی پایان درس استفاده نمایند.

تجزیه و تحلیل یافته‌های مربوط به سوال سوم پژوهش نشان داد که متوسط نمره میزان رضایت دانشجویان از ویژگیهای فردی و شخصیتی مدرسین دروس عمومی معارف اسلامی 2/95 با انحراف معیار 0/757 بوده است. مقایسه متوسط نمره پاسخ‌ها با میانگین فرضی (سه) که براساس آزمون t تک متغیره صورت گرفت نشان داد t مشاهده شده از مقدار بحرانی جدول در سطح خطای $P \leq 0/05$ کوچکتر بوده است. بنابراین میزان رضایت دانشجویان از ویژگی‌های فردی و شخصیتی مدرسین دروس عمومی معارف اسلامی کمتر از سطح متوسط بوده است. بیشترین شاخص‌های مربوط به این مؤلفه به ترتیب «رعایت آداب معاشرت» با 51/6 درصد و احترام به شخصیت دانشجو» با 45/1 درصد و «رعایت اصول بهداشتی و آراستگی ظاهر» با 39/8 درصد بوده است. به علاوه یافته‌های این سوال پژوهشی با نتایج پژوهش سادئی (1374)، و یوسفی‌لویه و یوسفی‌لویه (1377) همخوانی دارد.

«رعایت آداب معاشرت» از جمله خصوصیات فردی- شخصیتی است که دانشجویان بیشترین درصد رضایت را از این گویه داشته‌اند. لازم به توضیح است که جنبه اجتماعی شخصیت

استاد از اهمیت خاص برخوردار است. همان طور که می‌دانیم انسان موجودی اجتماعی است. انسانیت انسان در حد وسیع به نحوه معاشرت او وابسته است. کیفیت تکلم و نحوه بروز و کنترل عواطف از سوی استاد تحت تأثیر میزان پابندی وی به آداب معاشرت و حسن ارتباط او با دیگران قرار دارد. استاد بطور متناوب، با دانشجو روبرو شده و با وی معاشرت دارد. افروز (1372) معتقد است که نحوه معاشرت استاد با دانشجو باعث می‌شود که دانشجو از انتظارات استاد آگاه شود و با سخن گفتن مسائل درونی خویش را آشکار سازد. هر اندازه که دانشجو بیشتر شناخته شود تدابیر و شیوه‌های آگاهانه تر و موفقیت آمیزتری در ارایه مسائل دینی در کلاس اتخاذ خواهد شد. بنابراین لازم است اساتید ضمن حفظ ویژگیهای فردی در صدد معاشرت و همکاری با دانشجویان در خارج از کلاس باشند و از بودن با دانشجویان لذت ببرند. متقابلاً دانشجویان می‌توانند در وقت ضرورت به راحتی با استاد سخن گفته و مسائل خود را با او دوستانه در میان بگذارند (شریعتمداری، 1376).

«احترام به شخصیت دانشجو» با 45/1 درصد اگر چه از جمله خصوصیات فردی - شخصیتی است که دانشجویان بعد از گویه «رعایت آداب معاشرت» بیشترین درصد رضایت را داشته‌اند، اما در این زمینه ضروری است اساتید دروس معارف اسلامی بیشترین دقت را ملاحظه نمایند. اساتید می‌توانند با برقراری رابطه عاطفی دو جانبه سبب جلب اعتماد شاگردان خود شوند. این ارتباط باید به نحوی باشد که شاگردان همواره وجود فردی دلسوز و علاقمند به سعادت خویش را در کنار خود احساس کنند. اگر دانشجویی در بحث و گفتگو و مذاکره، گفتاری مفید و سودمند بیان کرد به افکار صحیح وی احترام قائل شد و به شاگردان و دانشجویان این واقعیت را تبیین کرد که آنان مستقلاً می‌توانند اهل نظر و انتقاد باشند. از این رو برای آنکه اساتید سهم مثبتی در رشد اخلاقی و دینی دانشجویان داشته باشند باید روابط محترمانه‌ای را با آنان برقرار کنند. راهنمایی دانشجو باید

در جریان یک ارتباط متقابل و محترمانه به آنان ارایه شود. لطف آبادی (1381) و خرمشاهی (1381) در این زمینه معتقدند با پذیرش اصل فراگیر محوری، در تعلیم و تربیت و در نظر داشتن مواردی از قبیل رفق و مدارا، توجه به فراگیر و احترام به وی می‌توان بدون تحمیل هیچ گونه فشار، زمینه را برای شکوفاسازی قابلیت‌های دینی و التزام به دین و مسائل اعتقادی را فراهم ساخت.

« رعایت اصول بهداشتی و آراستگی ظاهری» نیز در زمره آن دسته از خصوصیات فردی- شخصیتی قرار داشت که دانشجویان بعد از گویه « رعایت آداب معاشرت» و احترام به شخصیت دانشجو، با 39/8 درصد بیشترین درصد رضایت را داشته‌اند که به نظر می‌آید باید بیشتر مورد توجه اساتید قرار گیرد. چرا که یکی از ابعاد مؤثر و مهم در نقش تربیتی استاد، بعد ظاهری اوست. اهمیت این بعد، از آنجاست که قابل مشاهده عینی است و نگاه دانشجو در ابتدا بر چهره و ظاهر استاد معطوف است. به علاوه توجه استاد به بعد ظاهری بیانگر عامل بودن او به دستورات تربیتی و تطبیق گفتار با کردار اوست. این بعد بطور کلی چهره، اندام، لباس، نحوه حضور استاد و کیفیت جلوس، صدای استاد و نحوه خندیدن او را در بر می‌گیرد. اساتید دروس معارف اسلامی بخصوص از نظر ظاهری باید آراسته و تمیز باشند چرا که با جوانانی سرو کار دارند که زیبا پسند و خواهان تناسب و آراستگی می‌باشند، لذا لازم است با ظاهری آراسته و در عین حال ساده وارد کلاس شوند تا ضمن رعایت شئون حرفه خود سرمشق و الگو برای دانشجویان باشند. شهید ثانی (به نقل از حاجتی، 1364) در این رابطه معتقد است که معلم و استاد آنگاه که می‌خواهد در جلسه درس حضور یابد لازم است همیشه با وضو باشد و بهترین جامه خود را در بر کند و بطور کلی تمام نکاتی که در شرع مقدس در مورد نظافت و آراستگی ظاهر آمده است رعایت آنها برای معلم دینی ضروری تر می‌نمایند.

کمترین درصد رضایت دانشجویان از خصوصیات فردی - شخصیتی اساتید دروس عمومی معارف اسلامی مربوط به گویه «ایجاد انگیزه در دانشجویان جهت شرکت در بحث» می‌باشد. در این زمینه اساتید دروس عمومی معارف اسلامی باید در توانایی‌های خود تجدید نظر کنند. این امر در ابتدا مستلزم این است که اساتید خود انگیزه کافی برای تدریس داشته و این انگیزه را به دانشجو منتقل نمایند تا در مباحث کلاس شرکت فعال داشته باشند. در روش تربیتی اسلام اصل بر ایجاد انگیزه برای فراگیری است و زمانی انگیزه ایجاد خواهد شد که فرد احساس نیاز نماید (قائم، 1360).

به طور کلی نتیجه یافته‌های پژوهش نشان داد که میزان رضایت دانشجویان از ویژگیهای علمی اساتید دروس عمومی معارف اسلامی در سطح متوسط بوده است و میزان رضایت دانشجویان از ویژگیهای حرفه‌ای و فردی - شخصیتی اساتید کمتر از سطح متوسط بوده است. البته لازم به تذکر است که شاید، با توجه به نوع دانشگاه میزان رضایت دانشجو متفاوت خواهد بود، بدین معنا که اگر پژوهش حاضر در تهران، اصفهان و شهرهای بزرگ انجام می‌شد شاید نتایج تغییر می‌کرد و این مسأله می‌تواند انگیزه‌ای برای انجام تحقیقات بعدی در شهرهای فوق باشد.

پیشنهادها

- Ø توصیه می‌شود به منظور ارتقای سطح فهم و دانش دانشجویان، اساتید محترم ضمن تدریس خود به استدلالهای علمی و منطقی توجه بیشتری داشته باشند.
- Ø اساتید محترم لازم است با استفاده از مهارت‌های تدریس از جمله پرسش و پاسخ فضای کلاس را پویا و شاداب گردانند.

- Ø پیشنهاد می‌گردد گروه معارف اسلامی ضمن نظارت مستمر از اساتید مربوط بخواهد تا طرح درس مربوط به کل نیمسال را همراه با ذکر منابع به دانشجویان عرضه نماید.
- Ø به منظور ارتقای سطح مهارت‌های حرفه‌ای اساتید، لازم است کارگاه‌های آموزشی مناسب تدارک دیده شود.
- Ø خط‌مشی کلی تدریس اساتید مبتنی بر فهم دانشجو باشد و نه فقط انتقال معلومات دینی و پر کردن حافظه دانشجو.
- Ø لازم است ویژگی‌های رفتاری همچون انعطاف پذیر بودن، و قبول انتقاد سازنده و نداشتن تعصبات افراطی توسط مدرسین دروس عمومی معارف اسلامی رعایت گردد.
- Ø اساتید دروس معارف اسلامی بر مسأله مهم رفتار و کردار خود چه در کلاس و چه در بیرون از محیط کلاس دقت و توجه داشته باشند تا با گفتار و سخنان آنها متناقض نباشد.
- Ø ظرفیت کلاس‌های دروس عمومی معارف اسلامی کاهش یابد و نسبت استاد به دانشجو به منظور افزایش کیفیت تدریس این دروس رعایت گردد.
- Ø لازم است به طور جدی گروه‌های معارف اسلامی با همکاری دانشکده‌های علوم تربیتی در نحوه آموزش و تدریس دروس مذکور و افزایش میزان مشارکت دانشجویان در آموزش و یادگیری تغییر و تحول ایجاد نمایند. در این زمینه انجام پژوهش‌های تجربی و نیمه تجربی جهت مقایسه بازده استفاده از روش‌های آموزش فعال با روش‌های آموزش غیرفعال توصیه می‌شود
- Ø با توجه به تاثیر سازنده و روزافزون تکنولوژی در جامعه، استفاده فزاینده از وسائل کمک آموزشی جدید جهت ارایه بهتر و جذاب تر دروس مذکور توصیه می‌شود.

در پایان، با توجه به تجارب و مشاهدات نویسندگان در موسسات آموزش عالی ذکر این نکته حایز اهمیت است که آیا عوامل بیرونی همچون جایگاه مسائل سیاسی در نحوه تدریس دروس معارف اسلامی و کیفیت آن موثر بوده است یا نه، نیازمند پژوهشهای بعدی است.

منابع

- 1- آریائی نژاد، محمود. **بررسی روش‌های آموزش و ارزشیابی درس دینی**. پایان نامه کارشناسی ارشد گروه علوم تربیتی دانشگاه تربیت مدرس. تهران: دانشگاه تربیت مدرس، 1374.
- 2- افروز، غلامعلی. **ارزش‌های مذهبی**. نشریه علوم تربیتی، شماره 2-1، ص 1. تهران: نشر علوم تربیتی، 1372.
- 3- امیرابراهیمی، مسرت. **تحولات فرهنگی- اجتماعی جوانان**. گفتگو، شماره 1، ص 39. تهران: سپهر نقش، 1377.
- 4- امینی، علیرضا. **تدریس معارف، ضرورت‌ها و بایدها**. معارف، شماره 12، نشریه گروه معارف اسلامی، 1382.
- 5- بافرانی، مریم. **بررسی کیفیت آموزش درس دینی**. پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده علوم تربیتی، اصفهان: دانشگاه اصفهان، 1379.
- 6- تقی پور ظهیر، علی و نجائی، محمود. **دانستنی‌های نوین در آموزش و پرورش**. تهران: نشر کتابفروشی، 1369.
- 7- توفیقی، جعفر. **ضرورت دروس عمومی معارف اسلامی**. معارف، شماره 5، ص 18. تهران: نشریه معارف اسلامی، 1381.
- 8- حجتی، محمدباقر. **آداب تعلیم و تعلم در اسلام**. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، 1364.
- 9- خرمشاهی، شهاب الدین. **اصول تربیت از دیدگاه اسلام**. فصلنامه حوزه و دانشگاه، شماره 32، ص 57. قم: نشریه پژوهشکده قم، 1381.

- 10- سادئی، علی. **ویژگیهای معلم خوب**. رشد معلم، شماره 8، ص 31. تهران: انتشارات کمک آموزشی، 1374.
- 11- شریعتمداری، علی. **رسالت تربیتی و علمی مراکز آموزشی**. تهران: نشر سمت، 1376.
- 12- شریعتمداری، علی. **اصول تعلیم و تربیت**. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، 1380.
- 13- شعاری نژاد، علی اکبر. **ویژگیهای معلم خوب**. رشد معلم، شماره 8، ص 31. تهران: انتشارات کمک آموزشی، 1382.
- 14- شعبانی، حسن. **مهارتهای آموزشی و پرورشی (روش‌های تدریس)**. تهران: انتشارات سمت، 1371.
- 15- شعبانی، حسن. **مهارتهای آموزشی و پرورشی**. تهران: انتشارات سمت، 1377.
- 16- عاشوری تلوکی، نادعلی. **دروس معارف، مشکلات و مسایل پیش رو. فرهنگ اصفهان**، شماره 22، ص 4. اصفهان: انتشارات اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی اصفهان، 1380.
- 17- علوی، حمیدرضا. **بررسی عوامل موثر در بهبود آرایه دروس وابسته به معارف اسلامی**. پایان نامه ارشد دانشگاه اصفهان. اصفهان: دانشگاه اصفهان، 1369.
- 18- قائمی، علی. **ویژگیهای تربیت اسلامی**. پیوند، شماره 21، ص 6. تهران: انتشارات انجمن اولیاء و مربیان، 1360.
- 19- قاسمی، اقبال. **اصول و مهارتهای آموزشی**. تهران: نشر دانشگاه آزاد ایران، 1380.
- 20- لطف آبادی، حسین. **روانشناسی رشد اخلاقی، ارزشی و دینی در نوجوانان و جوانان**، فصلنامه حوزه و دانشگاه، شماره 29. قم: نشریه پژوهشکده قم، 1380.
- 21- لطف آبادی، حسین. **روانشناسی رشد اخلاقی، ارزشی و دینی در نوجوانان و جوانان**، فصلنامه حوزه و دانشگاه، شماره 31، ص 4. قم: نشریه پژوهشکده قم، 1381.
- 22- ماهرزاده، طیه. **تربیت دینی چرا و چگونه؟**. پیوند، شماره 263، ص 70. تهران: انجمن اولیاء و مربیان، 1380.

- 23- مصباح یزدی، محمدتقی. **گفتگو با استاد**. کیهان فرهنگی، شماره 1، ص 3. تهران: انتشارات مؤسسه کیهان، 1371.
- 24- میرابوالقاسمی، سید محمد. **پژوهشی در زندگی مذهبی جوانان**. تهران: انتشارات شرکت سهامی انتشار، 1357.
- 25- یوسفی لویه، وحید و یوسفی لویه، مجید. **نگرش سنجی نسبت به استادان دروس معارف اسلامی**. تهران: نشر دانشگاه، 1377.
- 26- یوسفی لویه، وحید و یوسفی لویه، مجید. **مطالعات مقدماتی جایگاه معارف دینی در دانشگاهها**. قم: انتشارات شورای منطقه یک گروههای معارف اسلامی، 1378.

